

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי ו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

מסכת בבא מציעא - דף נ

עיונים על הדף

איסור אונאה

המקור לאיסור אונאה מדין תורה, "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו" (פרשת בהר, ויקרא כה, יד) דרשו בגמ' לקמן (נא, א) "תמכרו" ו"קנה" איסור למוכר וללוקח.

בשורש המצווה כתב החינוך (מצוה שלו), שורש המצוה יזוע, כי הוא דבר שהשכל מעיד עליו, ואם לא נכתב דין הוא שיכתב, שאין ראוי לקחת ממון בני אדם דרך שקר ותרמית, אלא כל אחד אחד בעמלו במה שיחננו האלוקים בעולמו באמת וביושר. ולכל אחד ואחד יש בדבר הזה תועלת, כי כמו שהוא לא יונה אחרים גם אחרים לא יונו אותו, ואף כי יהיה אחד יודע לרמות יותר משאר בני אדם, אולי בניו לא יהיו כן וירמו אותם בני אדם, ונמצא שהדברים שונים לכל, ושהוא תועלת רב בישובו של עולם, והשם ברוך הוא לשבת יצרו. עכ"ל.

כתב הרמב"ם (מורה נבוכים ג, מב) דיני ממונות שיתבם מבוארת. וזה שהם שיעור משפטי יושר בעסקים הנהוגים בין בני אדם בהכרח, ושיעזרו העוסקים זה את זה להועיל כל אחד את חברו, לא שיכון האחד משני העוסקים לרבות חלקו בכל ושיהיה הוא המרויח מכל צד, תחילת זה שלא יהיה שם אונאה במכר, אלא הרוח הנהוג הידוע.

כתב במגירת המאור (פרק חמישי, טו) חמדת בני אדם ורדיפתם אחר הנאות העולם גורם להם לאונות לחבריהם בכל עסקיהם ובמשאם ובמתנם ובסחורתם. ולפי שאולי יחשבו שאונאה זאת כיון שאינה גנבה אם גזילה, שאין בה אסור, הזהירה תורתנו עליה, באומרה "אל תונו איש את אחיו". ללמדנו, שחייב אדם לישא וליתן באמונה ולא יתאוה להונות במקחו או בממכרו.

אף על פי שכל המתעסק בפרקמטיא אין דעתו אלא להרויח בה, עם כל זה צוותה תורה, שלא יקח ולא ימכר ביתר או פחות מכדי שיוי אלא בפחות משתות, שהוא דבר מועט, שהורו חכמינו ואמרו, שמוחל אדם בסחורתו. אף על פי ששערו ז"ל בפחות משתות שהוא מחילה, ושלא יכופו בית דין לבטל המקח אם להחזיר האונאה, אבל מי שרוצה ללכת במידת החסידות ימכר בשויו. וכו'. אבל ישנים אדם לבו לשם שמים ולא יחמדו בממון שלא כדון והאל-יתברך יזמין צרכו בדין. החפץ חיים בקונטרס נפוצות ישראל (פרק ח), מביא באריכות את דרכי ד' בהנהגת האדם, ובסוף דבריו כותב שבעל עסק שעובר על אחד מאיסורי ממון כגון אונאה וריבית וכד', כביכול מבריה את הקב"ה מהעסק, וכאשר הקב"ה מסתלק מסתלקת עמו הברכה ולבסוף מתמוטט.

חתי יש איסור רכילות כאשר מעוניין להרחיק אונאה?

החפץ חיים בתחילת כלל ט באיסורי רכילות מקדים ה' כללים מתי מותר להציל את חברו מלעשות עסקה וכד', א. לא יחליט שהוא דבר רע, רק יחשוש ב. לא יגדיל את הרע. ג. יכוון לתועלת ולא מחמת שנאה. ד. אם יכול לסובב את התועלת בלא לספר את הענין, לא יספר. ה. שבגמרתו לא יהיה רע לנידון, אלא רק תוסר ממנו הטובה.

מבאר החפץ חיים בהמשך, אך הוא רואה, שאחד רוצה להכנס לחנות לקנות סחורה אצל אחד, והוא מתבונן בטבע האיש ההוא, כי הוא איש תם, (היינו, שאינו חרף כל כך להבין ערמוניות בני אדם), והוא מכיר את טבע בעל החנות ההיא, שכל תשוקתו ובחפצו הוא להשיג איש כזה לרמותו, אם סחורה או במדות ובמשקלות או במקח, צריך לספר לו את ענין החנות והאיש ולהזהיר, שלא יכנס בה, אפילו אם כבר פסק עם בעל החנות היא שיקנה אצלו. וכל שכן אם הוא רואה בפרוש, שאחד רוצה לרמות לחברו בסחורה, (היינו, ששפתהו, כי היא מין סחורה פלונית, שמפרסמת בעולם למין חשוב, והוא יודע שהוא שקר), או במדות ובמשקלות או בשווי המקח, בודאי צריך לומר לו, כדי שלא יבוא לזה, אך מאד צריך להיזהר, שלא יחסרו בזה הפרטים הנ"ל.

מביא החפץ חיים דוגמה, כגון, שהחפץ שוה חמשה זהובים, והוא רוצה לקח ממנו ששה, אבל אם האונאה היא פחות משתות (מששית), אפשר שאין לומר לו, כיון שהדבר תלוי בספק, אמנם בשו"ע (ח"מ רכז, ו) נפסק שאסור להונות אף בפחות משתות, אך הרא"ש אצלנו בסוגיא (ס"ז) הסתפק בדבר. ויש לומר ספק מהתורה לחומרה, הן לענין האיסור להונות. והן לענין רכילות שאסור לו לספר.

אך כל זה אם הוא רוצה להזהיר, כדי שלא יבוא לידי אונאה. אבל אם כבר לקח מאחד סחורה, והוא יודע שרמהו, או בשווי המקח או בשאר סחורות, תלוי בזה, אם על פי דין תורה, אין לו עתה על המתנה כלום, כיון מפני שהאונאה בשווי המקח היתה בפחות משתות, ובין מפני שעבר הזמן, כדי שיראה לתגר או לקרובו, או שאר סבה שבגללה הפסיד המתאנה, בודאי מי שהולך ומעורר להמתאנה ומראהו, איך שפלוגי רמהו, עובר על אסור רכילות, כיון דעל פי דין תורה, אין לו עליו עתה כלום, שוב לא היה זה הספור, כי אם דברים בעלמא, והוא כורח שנזכר בכל מקום, שהם טוען דברים מזה לזה.

ואפילו אם המתאנה שואלו, גם כן לא יאמר לו האמת. וכל שכן אם הוא רואה, שעל ידי דבורו יכול השכנדו לבוא לידי הפסד, כגון שיתפסנו, או שלא ישלם לו יתרון המעות, שהוא חייב לו עדין לעסק הזה, בודאי עון גדול הוא למביא לזה.

אבל אם הוא רואה, שעל פי דין תורה, יהיה הדין עמו, (או שיהא יכול לחזר בו

מהמקח הרע הזה, או שיחזיר לו האונאה) ואם היה יודע המתאנה, לא היה מתרצה לזה, צריך לומר לו האמת כאשר הוא, כדי שיוציא מחברו את אונאתו.

אך צריך להיות זהיר באלו האופנים: א. שלא יגדיל בספורו את העולה או החסרון יותר ממה שהוא. ב. שתהיה עיקר כוונתו לקנא לאמת ולעזר לאשר אשם לו, דהינו לתועלת המתאנה, ולא לשמח בקלון המאנה, אף שהוא יודע בעצמו בברור, שהונה אותו המוכר בזה המקח.

עוד מזהיר החפץ חיים, כל ההיתר להודיע למתאנה אם משער שיהיה תועלת, אבל אם הוא יודע את טבע המתאנה, שלא איש דברים הוא לילך בדינא ודיינא, ולבקש אנשים, שיעזרוהו בענין זה, רק יכאיב לבו בלבד בספורו, ויכנס לו שגאה בלבו על השכנדו, אין לומר לו. ובמקום שעל פי דין אסור לחזר מזה המקח, מצוה לשבח המקח בפניו, ואין בו משום "מדבר שקר תרחק", (כמו שאמרו חז"ל בכתבות זי. הרי שלקח מקח רע מן השוק וכו', הוי אומר ישבחנו בעיניו):

ויש עוד אריכות דברים בעניין הנזכר, וכדי ללמוד דברי החפץ חיים בכלל ושם בפרט, שדברים אלו מצויים מאוד כאשר אדם השקיע כספו והתברר ששילם יותר ממחיר השוק וכד'.

נושא היום: שיעור אונאה. מתי יש מחילה. תגרי לוד.

כאמור, נחלקו רב ושמואל איך נמדד ה"שתות", לדעת רב, ביחס למקח, כלומר, אם המוכר נטל שתות יותר ממחיר החפץ שבשוק הרי זו אונאה. לדעת שמואל, אף שתות מעות, כלומר אם שילם הקונה שתות יותר מהמחיר הרי זו אונאה. **שיטת רבי טרפון** הגדרת אונאה בשליש, **לפי רב** "שליש מקח" ו**לשמואל** "שליש מעות". **א"כ לשמואל מזובר**, בחפץ ששווי 16 נמכר 24. **ולרב** ששווי 24 נמכר 32. (אם שוויו 24 נמכר 16, יש כאן אונאה למוכר ובמשנה מבואר דומ"י של אונאה לקונה).

מביאה הגמ' לרבי שמואל מברייתא שמבואר, מי שנתאנה ידו על עליונה, **והביאה בברייתא** דומ"י של "שתות במקח" ו"שתות במעות". חפץ ששווה 5 נמכר 6, הלוקח נתאנה, ידו על העליונה ויכול לבטל את המקח, או יקבל את הפרש האונאה. (מכאן ראייה לשמואל, **שלבד רב**, מקח בטל שהרי ביחס לשויות החפץ שילם יותר משתות) חפץ ששווה 6 נמכר 5, המוכר נתאנה וידו על העליונה.

מסתפקת הגמ', באונאה פחות משתות (לרבנן) שנוקטים שיש כאן **מחילה** והמקח קיים, מתי חלה המחילה, **מיד** ולא יכול לחזור מהמקח, **או לאחר שיוכל להראות לקרובו וכו'**, ויכול לתבוע הונאתו עד שיעור הזמן האמור במשנה. **וההבדל בין שתות לפחות משתות**, שבשתות ידו על העליונה אף לפני חזרת המקח, ובפחות משתות לא יוכל לחזור אף יוכל לדרוש את יתרת האונאה.

זנה הגמ' בעמשה **בתגרי לוד**, לדעת רבי טרפון שיעור אונאה "שליש", **והבינו בגמ'** כשיטת רבנן שפחות מ"שליש" לרבי טרפון דינו שפחות משתות לרבנן שיש כאן מחילה. **מענתה**, כיון שלרבנן אף בפחות משתות יוכל לדרוש את הפרש דמי האונאה עד שיראה לקרובו (כמו הצד שהמחילה לא חלה מיד), **כך לרבי טרפון** עד סוף היום יוכל לדרוש את הפרש האונאה. **א"כ** מובן מדוע תגרי לוד, חזרו בהם מלפסוק כרבי טרפון. **אולם אם הביאור** שבפחות משתות יש מחילה מיד, מדוע חזרו לפסוק כרבנן הרי עדיף להם לפסוק כרבי טרפון, שהרי אם הונן בשתות, לרבנן יכול לחזור עד שיראה לקרובו, ואילו לרבי טרפון יש כאן מחילה והמקח קיים.

מעמידה הגמ', שלרבי טרפון משיעור שתות עד שלישי, יד המתאנה על העליונה ויכול לבטל את המקח או לתבוע את הפרש ההונאה, כמו שיטת רבנן ב"שתות". **בתחילה** לשלם התגרים כיון שלרבנן כאשר יש ביטול מקח (אונאה יותר משתות) תמיד יכול לחזור מהמקח, ואילו לרבי טרפון משתות ועד שלישי יכול לחזור רק בשיעור זמן שיראה לקרובו. **אך כאשר אמר להם רבי טרפון** שעד סוף היום ניתן לחזור, חזרו לרבות כרבנן שיוכל לחזור עד שיראה לקרובו בלבד. **והיות והסתפקו בגמ'** האם לרבנן ביותר משתות יוכל לחזור או לא. **זוחה הגמ'** את ההבנה הנזכרת בתגרי לוד. **לרבנן** "שתות" עצמה יש בה דיני אונאה. **אך לרבי טרפון** ב"שתות" הדיוק, זה כמו פחות משתות ויש מחילה. אך משתות ועד שלישי יש דיני אונאה. **לכך שמחו** תגרי לוד על הרווח שבת"ש. **וחזרו בהם** לאחר שאמרו לרבי טרפון שבכל פעם שהונאה היא יותר משתות יוכל לחזור עד סוף היום, משא"כ לרבנן לחזור היא עד שיראה לקרובו.

מסתפקת הגמ', אונאה יותר משתות (לרבנן), שיש ביטול מקח, **האם לעולם או רק עד שיראה לקרובו**, ולאחר הזמן יש כאן מחילה. **וההבדל** בין שתות ליותר משתות, שבשתות רב המתאנה יכול לחזור מהמקח, וביותר משתות אף המתאנה יכול לחזור. **ניסו להוכיח** מתגרי לוד ששמחו לפסוק כרבי טרפון, כיון שלרבנן ביותר משתות יש ביטול מקח עד שיראה לקרובו. ואילו לרבי טרפון בין שתות לשלישי, המחילה היא מיד. **וחזרו** בהם כאשר אמר להם רבי טרפון שיכול לחזור עד סוף היום. (ואם נאמר שלרבנן לעולם יכול לחזור, מדוע לא נשאר כשיטת רבי טרפון שניתן לחזור רק עד סוף היום.) **זוחה הגמ'**, שחזרו להורות כרבנן אף לרבנן יוכל לחזור לעולם, כיון שאונאה למעלה משתות לא שכיח, והיה עדיף להם שיטת רבנן עד שיראה לקרובו, משיטת רבי טרפון עד סוף היום.

אמר רבא, פחות משתות חל המקח מיד. **יותר משתות** ביטול מקח ושיניהם יכולים לחזור. **בשתות** המקח נקנה ומחזיר אונאה. **ושותות יותר משתות** שיעור הזמן עד שיראה לקרובו. **מביאה הגמ'** ראייה לדברי רבא מהברייתא, **לדעת רבי נתן**, פחות משתות נקנה המקח. יותר משתות, בטל המקח. שתות קנה ומחזיר אונאה. **לרבי יוחנן הנשיא**, בשתות מי שנתאנה ידו על העליונה והוא מחליט אם המקח יהיה קיים ויחזיר הפרש, או שהמקח בטל.